

EUSKERARI BURUZ AGIRI NAGUSIA

Sarrera

- I. Gure billaketa nondik asten dan**
- II. Euskera, izkuntzen sendia**
- III. Amagandik datorren izkuntzaren garrantzia**
- IV. Amish eredugarri**
- V. Batua**
- VI. Naparroa´ko euskera - galtzaille nagusia**
- VII. Gizakien alkar bizitza, askotarikoa dan jakintza**
- VIII. Eraskiña: Eleizea nora - ezean**
- IX. Mezurik aundiena**

SARRERA

Eskuartearen dedan lan au, euskeraren izkuntzalaritzan nagusi diran arau aundi batzuk azterketa-girora sartzeko ustean dator.

Lenengo urratsa auxe argi ikustea litzake: Euskerea zer da? Izkuntza bat ala euskalki bat ala garrantzitsuagoa dan zerbait?

Itzi daigun alde batera gure alde datozan zio guztiak aztertzea. Ziorik bizienak izan arren be bai. Oiñarri gitxi artuko doguz, baiña ziurtagarriak diranak. Oneik izango dira arazoa den lez ikusteko lagungarriak onenak eta egokienak. Gure arrazoiketa guztian lenengo bereizitasuna izkuntza zertarako dan eta zela-koa dan agertzea izango da. Eta araurik beiñena gure burubidea argi eta garbi agertzea. Alegin osoa egingo dogu izkerea gure mendietako edozein artzaiñek ulertzeko bezelakoa izan daiten.

I. NONDIK ASTEN DOGUN BILLAKETA

Joan diran gizaldi asko ta luzeetan frantzetarren buru argiak gure euskerearen izketa-moldeak izkelki lez artu ditu.

Gure lenengo azterketa-zatia "izkuntza" itzak zer esan nai dauan agertzeko izango da: Ezaugarri-moltso eratu bat, itzaren bidez gure barrua besteai agertzeko.

Izkuntzak gai asko ditu ba, elburu ori lortzeko bear ditualako: Erakunde bat eta or aldia eta aldiaren erakundea agertuko dau, adierazpenen kopuru bat eta bere-bereak dituan ezaugarrien kode osoa naiz zatia eta or agertuko dau beste izkuntza-erakunde batzutatik urrintzea gramatikazko arau guztietan eta bakoitzean.

Izkelkia izkuntzari lotuta dago beti. Aldentzen dauana gramatikako gai batzutan aldea eukitea da. Eta dauan ezaugarriak argiena sendi-giroko iztegia ugari izatea.

Dana labor esateko, auxe esan gainke: Izkuntzak bere erakundeak bear dauzan gramatika-gai guztiak daukazala, izkelkia, ostera, beste estruktura batena dan erakunde baten itxita gelditu da.

Benetako izkuntzak diranak, urteen joanean, izkuntza-talde bakoitxean euren elertizko oroigailuak sortzea lortu dabe eta oroigailu orreik geiago agertzen dabe izkuntzak izan dirala, euskalkiak dirala baiño. Orregaitik, gipuzkoera, bizkaiera, lapurtera, xiberoera, eta abar, euren erakunde bereiziak ditue, edo bardin dana, euren erakundeen barruan itz-osotze osoa dauke.

Izkuntza bat izkuntza lez agertzen danean burubide oneik izaten dira, begien aurrean:

- Izkuntzaren erakundea ezagutzeko bear diran ezaugarri guztiak agiri-agirian dagoz.

- Gai batzuk argi-argi agertzen dabe beste erakunde batetik urrin dagozala. Alde oneik arin agertzen dira amagandik artutako izkuntzaren erakundean eta beronen zatikiak dira. Eta alde orreri eusteko, ezaugarri bereizi lez, batzutan antzeko ezaugarriak naiz erakundea izan arren.

Baiña aldea aundiagoa danean, idazkia ulertzeko idazkia bera aztertu bear da zuzenean. Ulertzeko eragozpenak beste izkuntza batzutan baiño aundiagoak bakoitxa bere auzokoarekin norberaren izkuntzan ulertu leiteke.

Euskerearen barruan aldeak ba-dagozala, argi dago:

- Bizkaiera da Bizkaia'k dauan etorpidezko ondasunik aundiena, Guggenheim baiño garrantzi aundiagokoa.

- Gipuzkoerak, dauan erakundezko oreka aundiarekin, elerti klasiku ugaria dauka.

- Lapurterak aldi guztietako elerti oroipenik onenak daukaz.

- Ziberoerak erri-elerti aberatsa dauka antzerki-arloan. Europa guztian diranen artean ugariena ta aberatsena.

Gitxiengoan izkuntza batek dauan esparrua, lenengo ta bigarren maillako osokuntzak alkartuta, eta lanbide eziketa be barru dala, artzen dauz. Izkuntza zarrak beste batzuk baiño obeto daukaz barruan lurginiñen eta artzaiñen jakintza-gaiak.

Goi-maillako jakintzaren bereizkuntza, izkuntza garatuen barru dago. Jazokizun au beti jazo da orrelan eta orrelan ulertzen da izkuntza batzuk geiengoarenak eta beste batzuk gixiengoarenak izatea.

II. EUSKERA, IZKUNTZEN SENDIA

Euskera zer dan zeatz esateko, esaldi au dogu beste guztien artean adierazgarriena: Euskera izkuntzen sendia da eta aldean daroaz, okerbidez euskalkiak esaten jaken aldakuntzak.

Euskeraren aldakuntzai euskalkiak esatea ez da gauza egokia eta "euskalkia" itz onek ez dau ondo adierazten elerti-bideko jatorri luzean izkuntza oneik izan daben garrantzia.

Izkuntzak dauken aniztasunak argi agertzen dau jakintzak duten aberastasuna eta aniztasun orrek ugaritasunaren ikuspegia dakarsku eta ez dago ezelako zuribiderik ezarten jaken zigor ori irabazia dutela ziurtatzeko.

Beste alde batetik begiratu ezker, jakintza gauza gareztia dala esan bear da.

Jakintza daroan ugaritasunak alegin aundia egitea ezkatzen dau, munduko ondasunetan igeri ari diranen aldetik. Sarritan olakoak eskintzen daben laguntza, euren almenak eskatzen dauana baiño askoz beerago geratzen da.

Izkuntzen sendiak ba-dagozela munduko izkuntzalaritzan bein ta barrio agertzen dan gauzea da. Ereduak artzeko, begiratu dagiegun Feroe'k eskintzen ditun izkuntza jermaniarrak, edo islandiera, edo norwgera edo Pensilbaniako dutch erriarena, eta abar. Aurrera jarraitzeko almena euren adimenak agertzen dau, euren asmoak eta ekintzak eskintzen dabezelako eta ekintza orreik aurrea eramateko sendotasuna daukelako.

Beste izkuntza batzutan aldakuntzak nabarmenak dira izkuntzen sendietan eta sarritan alkarren ondoan egoten dira, bakoitzak bere maillan mundu bereizi bat daukola. Feroe ugarteetako jermanierak, esaterako, edo islanderak edo norwgerak, eta abar, ondo alkartzen dan sendi orregaz batera dauken zerbait eskintzen dabe eta batera ezbardintasun nabarmena. Euskeraren sendian ere orixe jazoten da.

Oñatibia'ren irakasbideak duan onura bat auxe da: Ondo artzen dauala kon-tuan (euskeraren joskera) izkuntzaren izaera gramatikazko alkartzeak ondo jos-teko. "Batuak", oster, sarritan aiztu egiten dauz euskal arkar-bideen joskerak eta orrelan izkuntza aurkarien esku geratzen da.

Amagandik artutako izkuntza da, izan be, edozein izkuntza garatzeko oiñaria. Amagandik datorren izkuntza da biderik onena erri-euskera ezagutzeko ta indartzeko eta orixe da erriaren altxor mugagabea.

III. AMAGANDIKO IZKUNTZAREN GARRANTZIA

Izkuntzen alkarteak egitez amagandiko izkuntzaren ekintza sendo batek bideratuta dagoz.

Amagandiko izkuntzak idegiten digu bearrezko bidea banaka izkuntza-talde batera sartzeko.

Baiña gitxiengoarenak diran izkuntza auek beste gaitasun aundi bat dute: alkar-ulertzeko erreztasun aundia daukelako, euren bizia luzatzeko almen ikaragarria dauke eta orregaz asmorik ausartienak beteten dabez, beteteko bear duten sendotasuna be ugari daukelako...

IV. AMISH´TARREN EREDUA

Amagandiko izkuntza ikasteko bidean indar aundia dauka Amish´tarren erriaren irakatsi biziak (Amish´tarrak USA´n Pensilbania laterrian dagoz): 1960n. urteak agertzen dausku dana. Erljio-taldea eta protestanteen artean sortua dira (Zurich´en, Zwinglio´ren erlejiño-aldaketaren ondoren lez).

Jasartuak edo aurrean erabiliak izan ziran eta euren erlejiño-nortasuna zaintzeko borroka izan eben... Jakintza-aldetik, alemandarrak dira. Euren aurrean ezibiderako erakunde berezia dute eta agintariakaz konponketa bat egin dabe eziketa eta jakintza alorretan egitarau bereziak garatzeko. Laterriagazko itunak (1950) eurak beartzen dauz 16 urtera arte eziketa ziurtatzeko. Ikastaro oneitan iru izkuntza lantzen dabez. Lenengo urte bietan erri-giroko aleman-izkuntza eskuratzen dabe ondo, euren gurasoak darabilen izkuntza bera etxean eta lanean dituzten ar-emanak argitzeko... Gero, urte batzutan, alemandarren izkuntza klasikua sakontzen dabe erlejiño-giroko pentsaerak obeto eskuratzeko eta irakurketa eta salmoen naiz liturjiaren azalpenak ulertzeko.

1972n. urtean laterri-arteko lege bat agertu zan eta onek Amish´tarrai adorea ematen zizkien oiñarrizko euren askatasuna eskuratzeko eta gurasoek ekintzak oso-osoan beteteko, ikasketarako egitarauak egin eta beteteko, laterria ezertara ere sartu gabe.

Deutch People´k (Pensilbanian) duten bizikeran, beste edozein gitxiengo-erri-tan sortzen diran oztopoak urtenbide bat dute Amish´tarren eredian, erantzun egoki bat eta ekintzarako eredu eder bat.

V. EUSKERA BATUA

Argi eta ozenki esan genezake Euskalerraren jakintza-alorreko iraulketa aundia euskera batua deritxonaren bidez agertu dala eta orreri XX gizaldi-gizaldian erriak "BATUA" izena ezarri diola.

Euskerearen zazpi izkeretatik gaiak artuta izkuntza batua ezartea izan da guraria...

Euskerearen izkera bakoitzetik joko batzuk artu dira eta beste batzuk albo-ratu. Orrelan euskeraren etorkizuna biurtu egin da eta izkuntza barria sortu.

Batasun ori bearrezko elburu lez agertu dabe, bearrezkoa eta euskeraren aldakuntzak duten ugaritasuna bideratzeko urtenbidea. Euren ustez, barru-barruan, irabazbide geiago eukan izaki bat sortu dabe. Maltzurkeriz ezarteko

bideak artu dabez eta egiñak eginda dagozela esanez, izkuntza berria goitik beera ezarteko talde biurtu dira. Izkuntza-arloan klasikuak ziranen eritzia aurka egoalako, aurkari talde biurtu dute.

Akademi-indarra eskuratu dabe eta erakunde berria sortu H onartuta eta ikur au sabindarren aurkako ikur biurtuta. Esanda dago H'a totalitarioen irauketaren ezaugarri plastikua dala. Gaiñera, ez da aitzu bear batzokiak eurak ere "Batua"ren eragiñera makurtu dirala.

Artu diran irizpide batzuk salatutako arazoai indarra ematen die. Ona emen pentsabide batzuk arantzazko bide dan arazo oneri begira:

1- Izkuntzak ez dira batzen. Izkuntza batzen ba'da, aldatu egiten da eta indarra kentzen zaio.

Batzearen oiñarriak agertzeko, ona emen pentsabide argi eta labur batzuk:

Euskalerrian iru izkuntza nagusi ditugu: frantzerara, españera eta euskera. Guk esku-artean izan ditugun liburuak beste edonork be euki dezazke.

50.000 itzetik gora dituzten iru iztegi artu ditugu: euskerazkoa, gaztelerazkoa eta frantzerazkoa. H'dun itzak zenbatu ditugu eta euneko zenbat atera 50.000 itzetan eta iru izkuntzetako bakoitzean.

Ona emen ondorenak:

- Euskeran 2.331 dira itz H'dun.
- Gazteleran 1.164 itz H'dunak.
- Frantzeran 1.137 itz H'dunak.

- Eunekoak oneik dira:

Eukera 2.331 = 2

Gaztelera 1.164

Euskera 2.331 = 2,04

Frantzerara 1.137

Agiri da Batuak gaztelerak eta frantzerak baiño bitan geiago H duala.

Oiñarrizkoa dan galdera bat: Zein da Izkuntzaren Akademiak erabakia artu eta euskera batzeko asmoetan dauan almena, "Batua" euskerearen "klasikuen" aldetik onartua izan gabe egiteko?

"Batua" ezartearen aurkako agiri ankerra da Latiegi'tar Bixente'k eta Oñati-bia'tar Dunixi'k argitaratu eben eta oroitetxe bat dan liburua: "Euskaltzaindia, Batua eta euskeraren eriotza". Lorea irarkolan 1983.

"Batua"ren arrisku aundia euskerea erromantze biurtzea da. Lenengo eta argi ta garbi jausten dira Hernialde'ko parroko zan Juan Irazusta'k (XVIII mendean) agertu eban tentaldira. Onelan berak gogoangarri dan Jainkoaren zeazketan:

"Nor da Jaingokoa? Jaun bat infinitamente Poderoso, Sabio, Justoa, principioa eta fiña gauza guztiena.

Jakintza-alorreko azken-ekaitz onetan, millak adibide ekarri genezazke eredu lez. Kale-kalean egoan idazki batek iñoan: "Pulsen el botón" edo bardin dana "Botoia sakatu".

Atal au amaitzeko zer gauza argiagorik Molho'tar Maurizio'ren itzak baiño. Au Sorbona'ko irakaslea zan, Gustave Guillaume'ren ikaslea, mundu osoan ezagu-

na izkuntzalaritzako beronen lanakaitik. New York'eko itzaldi baten esan eban au (1983-08-03): Euskerearen barruko bizia berak dituan izkuntza-sendien askotasuna da. Bizkaiera galtzea bere erakundearen zati guztiz garrantzitsu bat galtzea litzake. Frantzerantz antziñatik etorren idazkera luzeak batu eban eta ez Frantzeraren Akademia'k.

VI. NAPARROA'KO EUSKERA - GALTZAILLE NAGUSIA

Luis Luziano Bonaparte printzeak egin zuan izkuntzaren lur-irudian (1863) urrengo euskera-talde auek agertzen dira Naparroa'n:

- Erronkari'ko euskera.
- Be-naparroa'ko euskera, Salazar eta Aezkoa aranetan eta Luzaide bereizian

- Eta naparreraren beste talde bi agertzen dauz.
 - Sortaldeko goi-naparrera, bost uriak / Atez / Baztan / Arbitzu. Au idazle bakar batek erabili eban, Izeta'tar Mariano "Diario de Navarra'n" lankide dogunak.

- Sartaldeko Goi-naparrera gaur lur-irudietatik galduta dago. Gaur ikastoletan egiten dan euskera ez da gurea, "batua" baiño. Laster ez da iñon egingo Naparroa'ko euskerarik.

Errazoiz esaten diote sarritan gurasoak euren seme-alabai: "Zuek ikastoletan ikasten dezuten euskera ez da gure euskera"

Nik uste det eldua dala Sartaldeko Goi-naparrera bizirik zaintzeko ordua eta bizirik zaintzen ainbat lasterren asteko sasoa.

Sartaldeko Goi-naparrerari bidea idegi bear diogu izkuntzak ikasteko gaur diran ikasbideak eskiñiz. Oñatibia'ren ikasbidea (euskera irrati-bidez) oso egokitzat degu. Sartaldeko Goi-naparrera'ri egin bear diogu Oñatibia'k gipuzkoerari, bizkaierari, lapurterari eta ziberoerari egin diena. Orrelan bidea izango degu Sartaldeko Goi-naparrera ondo irakasteko eta eginda dauden lanen moltzoa ugaritzeko. Sartaldeko Goi-naparrerak eredu bereizia eskintzen digu aditz-osotzerako, eta iztegi aberatsa eta euskeraren beste aldakuntzetan agiri ez dan laugarren aditzezko izen-laguna.

Eta ori lortzeko biderik egokiena au litzake: Oñatibia'ren ikasbidearen ikasgaiak argiratzen ekin Sartaldeko Goi-naparreraz, astero bat, "Diario de Navarra"ren euskerazko orrialdean.

Ikasbide au zatika argitarako litzake dena amaitu-arte.

Goi-naparrera Oñatibia'ren ikasbidea eskuetan duala, Naparroa'ko izkuntza ikasten asteko asiera on bat eukiko genduke. Ez aitzu naparren izkuntza millak urteetan bizi izan dala gure mendietako leizetan, gure basetxeetan itz egiteko erabili dan baiño aldi luzeagoan.

Ikasbide ori, gaiñera ona izango litzake erronkaria berbizteko ere. Gaur ontzat artzen da erronkariaren eriotzea ospatzeko egiten dan edozein illeta. Izan ere, erronkaria il zan eta erostak ugari izaten dira eriotza ori zuritzeko: Ez gintzakez arritu bear beste batzuk erronkaria berbizteko aleginak egitea, berau dalako naparreraren bitxi eder bat eta munduak etorpidex artu dauan ondasuna. Agertuko dira ori egingo daben gizaki zintzoak eta Naparroa aberatsago bihurtuko da. "Diario de Navarra"k orretarako aukera eskiñi leike: Aurkitu al izango dira erronkaria bere lekuan jarteko gogoak dakarren gizaki zintzoak. Egun ori Naparroa'ren egun aundi bat izango da.

VII. GIZAKIEN ALKAR BIZITZA, JAKINTZAZKO ASKOTASUNEAN

Trebe-giroko pentsabide oneik, munduko ekandu edo oitura-iztiaren oiñarrietara garamazkite itaun batzuk egiteko. Arazo oneik ondo agertzen ba'ditugu gizakien alkar bizitzarako oiñarriak eurak sendotzen ditugu. Eta oneik alboratzen ba'ditugu gizarteko bakearen bideak apurtzen ditugu eta errien garapen osoari ostopoak jartzen dizkiogu.

Euskal jakintzak oiñarri lez askotariko biziera agertzen du eta orixe da aurre-rabideko oiñarria: Giza-jakintzaren aniztasuna, giza-elkartearen ugaritasuna, eta izkuntzen askotasuna.

Gizabidea edozein jakintza bide orretatik dijoa aurrera.

Jakintza alkartzeko diran ekiñaldiak alboratzea, besteai laguntzeko bideak itxitea da, gizona jopu edo morroi biurtzeko bideak.

Barru-barruan, aukera asko eukiteko gizakiak duan jokera, erritarren artean aniztasunean alkar bizitzara urratsak emoteko bidea da. Ori egiñez askatasun-rako esparru zabala idegiten dogu. Lenengo ekintza errien arteko askatasuna aintzat artzeko bidea da eta bigarrena, epe labur naiz luzean, askatasun orren oiñarriak puzkatzeko bidea.

VIII. ELEIZEA NORA-EZEAN

Mingarria da gutzat Eleizeak erakunde-maillan artu duan eta "batua" onartzeko dan bidea, bere erakunde-alorreko agirietan artzen dituan izkuntza-arauak artzen ditualako. Or agertzen da batasunari lagungarri on bat eskintzen zaiola, aukeren askotasuna ukatuz (katekesi-batzordeak, liturjikoak, biblikoak eta artzain-lan agirietakoak).

Dana dala, Be-naparroa'ko bibli-batzordeak gauza egokia dala uste izan du bibliaren itzulpenak "batua"ra ez egitea, ori ez dalako erriaren izkuntza eta baten irakurrita ulertzen ez duan idazkian biblia irakurtea gaitz egiten zaiolako...

Olako arazo larrietan Jainkoaren erriak ba'du eskubidea berari galdera egiteko eta bere iritzia entzuna eta biotz zabalez onartua izateko.

Zintzotasunak Eleizea aintzaz beteten du eta nora-ezean ari denean, oreka galtzen du. Gure erantzunetan argiak izan bear gera. Ez degu ezer lortzen illuntasunean ekinda. Erantzunik sendoena erriaren abotsa izan ala ez izan degu. Ez du balio askoren agoz itz egin nai duten gitxi batzuren abotsak.

Oiñarri diran arauen atzean, ekintza-indarra duten ardatz sendo oneik aurkitzen ditugu: "Erakunde totalitarioa eta askatasunezko mundua". Eta gure ekin-tzetan beti ari gera bata naiz bestea egiten... Zergaitik gure bizitzetan olako illuntasuna? Gure izaera bideratzeko aukerak, gure burubideak dira.

IX MEZURIK AUNDIENA

Amish'tarrak erri ori osatzen duten sendiai emondako mezuak, euskeraz mintzatzen diran guztientzat balio du: "Amagandik artutako zuen izkuntza maitatu egizue atsedenek artu gabe. Ori da zuen garaipenerako giltza. Orretarako alegiñak egiten iraunkorrek izan zaitezte.

Maitatzen duanak artzen du bide zuzena.

Latxaga

Lizarrá'n, 2001-IX-21